

MARLENE STREERUWITZ ELMÉLETI ÉRTEKEZÉSEI ÉS JELENTŐSÉGE AZ OSZTRÁK NŐI IRODALOMBAN

CSORBA ANETT

MARLENE STREERUWITZ

Marlene Streeruwitz a kortárs osztrák női irodalom egyik jelentős képviselője, aki főként az úgynevezett *Sprachexperiment*, magyarul *nyelvi játékok* kapcsán vált ismert íróvá és teoretikussá. Munkássága és annak hatása az osztrák feminista irodalomra Magyarországon kevésbé ismert, német nyelvterületeken azonban kifejezetten (el)ismertnek számítanak. Hazai recepciójának hiánya főleg annak tudható be, hogy sem regényei, sem elméleti előadásainak szövegéből nem készült még magyar nyelvű fordítás. Célom ezzel a munkával így többek között az, hogy megismertessem az íróno gazdag és aktuális témákat feszegető elméleti munkásságát a magyar olvasóközönséggel is, bemutatva ezáltal az osztrák feminista irodalomelmélet egy kisebb, ám annál fontosabb szeletét. Célom továbbá az, hogy az íróno elméleti előadásainak bemutatásával megteremtsek egy olyan alapot, melyre építkezve a későbbiekben könnyebben értelmezhető legyen Marlene Streeruwitz próza- és drámaműveinek gazdag világa is. Ezen munka így jelenleg csak és kizárólag az íróno irodalom- és nyelvelméleti téziseivel foglalkozik, azok közül is a két legjelentősebbel, mégpedig az 1997-ben íródott *Sein. Und Schein. Und Erscheinen*, valamint a rá következő évben megjelent *Können. Mögen. Dürfen. Sollen. Wollen. Müssen. Lassen* című vitairattal. Ezen bevezető fejezetnek a célja még továbbá az íróno életpályájának és irodalmi tevékenységének rövid, tényszerű ismertetése.

Marlene Streeruwitz 1950. június 28-án született a Béctől nem messze található Badenben. Tanuló éveiben először jogot hallgatott, melyet később szlavisztikára és művészettörténetre cserélt. Tanulmányait befejezván újságíróként tevékenykedett a *Natur ums Dorf* című folyóiratban. Első hangjátékai a nyolcvanas években születtek, majd ezt követve 1989-től szerkesztőként dolgozott színházakban és különböző rádióállomásoknál. 1992-ben a *Theater heute* című folyóirat az év egyik legígéretesebb drámaírójának választotta, melynek következtében színpadra írt művei az egyik leggyakrabban előadott daraboknak számítottak német nyelvterületeken. 1996-tól kezdve főleg prózai műveket publikált, s ettől az évtől kezdve a Tübingeni Egyetemen tartott irodalomelméleti előadásokat. Két évvel később irodalmi és poétikai előadásaiért a frankfurti Johann-Wolfgang Goethe Egyetem elismerésben részesítette. Az ezt követő években kapott számos irodalmi kitüntetései és díjai munkássága mellett is arra engednek következtetni, hogy Marlene Streeruwitz méltán vált a kortárs osztrák női irodalom egyik legmeghatározóbb képviselőjévé.

AZ ELMONDHATATLAN ÉS A NŐI NYELV KAPCSOLATA

Marlene Streeruwitz *Sein. Und Schein. Und Erscheinen* címet viselő vitairatának szövegét először az 1995/96-os téli szemeszter során adta elő a Tübingeni Egyetemen. A szöveg főleg azon témákat járja körül, melyek a női identitáshoz kapcsolódnak, így a vitairat jelentős része a Nő kulturális, politikai és társadalmi szférában betöltött szerepére kérdez rá, erős kritikai jelleggel. Streeruwitz szerint a patriarchizmus uralta mindenkori nyelv gátat szab a női identitás kibontakozásának, mely irodalmi munkásságában talán az egyik legszembetűnőbb jelenség, amivel az olvasó találkozhat. Streeruwitz mindezt így indokolja: „Wenn [...] das Sein im Schein der Sprache zu keiner Erscheinung kommen kann, dann ist die eigentliche Konsequenz das Schweigen. Absistenz vom Schein.” (STREERUWITZ, 1997: 46) A hallgatás mint ok-okozati jelenség az egyik leggyakoribb téma az írónőnél, bár ez főleg dráma műveiben válik igazán érezhetővé. Prózaműveiben megjelenő női karakterei is gyakorta találják magukat szemben azzal a problémával, hogy nem mernek, vagy éppen nem tudnak szóban reagálni az adott eseményekre, így regényei nagy részében főleg a karakterek fejében találja magát az olvasó, ahol végigkövethetők a karakterek saját maguktól való elidegenedésének mélylélektani fázisai is. Az a bizonyos kimond(hat)atlan („das Unsagbare“), melyet antihősei oly sok sikertelen próbálkozás után mégis mindig ki akarnak mondani, Streeruwitz munkásságában a női szubjektivitás nemeziseként jelenik meg. Elméleti munkásságából ugyanis teljesen egyértelműen kiderül, hogy számára a nyelvben megrendült hit egyfajta szubsztanciális kételyként csapódik le, és ez végeredményben egyet jelent a szubjektum megsemmisülésével is, ami egészen pontosan a hallgatás megjelenésekor történik meg.

Ezen nyelvfilozófiai problémafelvetés azonban egyáltalán nem számít újdonságnak a német nyelvű irodalomban, hiszen hasonló, ha nem pont ugyanezen dilemmák uralták a német korai romantikát – a ‚Wendezeit‘-ot –, a századfordulót, az avantgárdot és a posztmodern. Ebből kifolyólag Streeruwitz nyelvfilozófiai felvetéseinek alapjai – többek között – Adalbert von Chamisso,¹ Friedrich Schlegel,² Fritz Mauthner,³ Hugo von Hofmannsthal, Robert Musil vagy éppenséggel Rilke munkásságában is megtalálhatóak. Hofmannsthal 1902-ben írt *Egy Levél (Chan-*

¹ *Faust* (1802) című drámatörredékében Chamisso például a „megismerést” szorosan a nyelv fogalmához kötötte, melynek konklúziója az abszolút megismerés lehetetlenségében merült ki a Nyelv sajátos volta miatt. Drámatörredékében így az egyén végül feladta önmagát, öngyilkosságot követve el, ezzel is szimbolizálva az önmegvalósítás lehetetlenségét, s ezáltal az Egyén nyelv általi halálát is.

² Orosz Magdolna a következőket írja Schlegel nyelvfilozófiájáról: „Friedrich Schlegelnek az *Athenäum* című folyóirat záró számában megjelent esszéje, amely *Az érthetlenségről* címet viseli, ironikusan és önreflexív módon annak lehetőségét mérlegeli, hogy a nyelv kommunikációs potenciálja korlátozódhat, a nyelv használója és a pragmatikus, értelemközlő nyelvhasználat háttérbe szorulhat, a nyelv »működése« a nyelvi jelek egymás közötti összekapcsolódására koncentrálódhat, ha »a szavak gyakorta jobban megértik önmagukat, mint azok, akik használják őket.«”

³ Fritz Mauthner *Beiträge zu einer Kritik der Sprache* című művében főleg azt hangsúlyozta, hogy bár a nyelv egy csodálatos művészi eszköz, a megismerés eszközeként azonban csúfos kudarccot vall.

dos-Brief) című írásában például a következőket olvashatjuk, mely erősen köthető a streeruwitzi nyelvi válsághoz:

„Minden részekre esett szét előttem, és a részek újabb részekre, és már semmit sem sikerült egyetlen fogalommal megragadnom. A szavak egymástól elszakadva úsztak körülöttem [...], az ürességbe rántják az embert. [...] a nyelv, amelyen talán nemcsak írnok, hanem gondolkodnom is adatott, nem a latin vagy az angol, és nem az olasz vagy a spanyol, hanem egy olyan nyelv, amelynek egyetlen szavát sem ismerem, egy olyan nyelv, amelyen a néma dolgok szólnak hozzám, és amelyen talán a sírba szállva ismeretlen bírám előtt felelni fogok életemért.”⁴

Ugyanezek a kérdések a bécsi modernség irodalmában is felbukkannak, melyről Orosz Magdolna a következőket írja: „[...] a nyelv elégtelenségét mutatja fel többek között Musil Törless-regénye, amelyben szintén a megismerő számára bizonytalannak és elmosódottnak tűnő világ megismeréséről van szó, amelyben „[a] szavak csődje az, ami kínozza; a felismerés kezdete, hogy a szó csupán kezdetleges formája az élménynek” (9). Rilke a Malte Laurids Brigge feljegyzéseiben is szintén az „elbeszélés és elbeszélhetőség lehetőségeit” (10) feszegette. A századforduló elején keletkezett *Briefe über Cézanne*-ban a következőket írta: „[...] a szavak számomra (most sokkal inkább, mint korábban) alkalmatlannak tűnnek, és mégis fenn kell állnia a lehetőségnek, hogy felhasználjuk őket, ha egy ilyen képet természetként akarunk szemlélni: ebben az esetben ezt mint létezőt valamiképpen ki is kell tudnunk mondani.” (620)

Streeruwitz esetében a nyelv ugyancsak a megismerés, az identitásformálás egyik legalapvetőbb eszköze, ami azonban ezt a funkciót – de itt már csak és kizárólag a nők esetében – képtelen betölteni. A különbség tehát az eddig felsorolt példák és Streeruwitz nyelvről alkotott elmélete között abban rejlik, hogy az író gondolatmenetében és logikai következtetéseiben a nyelv sokkal inkább maszkulinként jelenik meg, mintsem nemileg semlegesként. Azáltal pedig, hogy *nemmel* vagy éppenséggel nemekre jellemző specifikákkal látja el a nyelv és a hallgatás fogalmait, helyenként bináris oppozíciókat képez elméletében. A patriarchizmus uralta nyelvről főként az 1998-ban kiadott *Können. Mögen. Dürfen. Sollen. Wollen. Müssen. Lassen* című értekezésében olvashatunk. Streeruwitz részletesen kifejti problémáit és gondolatait azokról a nők életére is nagy hatással lévő szférákról, melyek véleménye szerint a patriarchális rendszer hatalmát erősítik. Ezek a szférák magukba foglalják a politikát, az intézményesített rendszereket, az oktatást, az írást, az irodalmat, a művészetet és végül, de nem utolsósorban a „női életet” (*Frauenleben*) is. Végeredményben a következőket fűzi mindehhez hozzá:

„Das Patriarchat hat immer, einmal offener, einmal verborgener, die Feindschaft mit der Frau aufrechterhalten. Als Grundmodell der Feindschaft an sich. Als Mo-

⁴ HOFMANNSTHAL, Hugo von: Egy levél. Ford. Schein Gábor. In: KERÉKES Amália–OROSZ Magdolna–TELLER Katalin (szerk.): „und die Worte rollen von ihren Fäden fort“. *Sprache, Sprachlichkeit, Sprachprobleme in der österreichischen und ungarischen Kultur und Literatur der Jahrhundertwende*. Kétnyelvű reader. ELTE Germanisztikai Intézet, Budapest, 2002, 259–263.

dell, aus dem sich jede andere Feindschaft ableiten läßt. [...] Die Kolonialisierung unserer Grammatik läßt ja keinen Gedanken außerhalb der Antinomie von Täter und Opfer in aktiv und passiv zu. Das bedeutet, daß mit der Hilfe der zu entledigenden Sprache eine neue Sprache geboren werden muß.“ (31–33)

Streeruwitz feltevése tehát az, hogy a Nőnek ahhoz, hogy igazán önmaga lehessen, fel kell hagynia minden olyan dologgal, amit eddig a patriarchális rendszer diktált neki – legyen az kultúrával, szexualitással, oktatással, beszéddel, írással vagy éppen nyelvvel kapcsolatos dolog. A Nőnek meg kell teremtenie saját nyelvét és ez által saját identitását ahhoz, hogy *valódi* Nő lehessen. Már ezen a ponton fontosnak tartom azonban megjegyezni, hogy az „új női nyelv” alatt semmi szín alatt sem szabad azt értenünk, ami például Héléne Cixous esetében fent állt. Míg Cixous célja valóban az volt, hogy szó szerint egy teljesen új női nyelvet teremtsen, Streeruwitz elméletében ezen kifejezéseket sokkal inkább átvitt értelemben kell elgondolnunk. Az *écriture féminine* írásművészetét felhasználva és az elnyomott női hang megszólaltatásával Streeruwitz a hétköznapi, egyszerű nők életét mutatja be, mely azt a célt szolgálja, hogy megkérdőjelezze azt a bizonyos Nagy Narratívát (patriarchizmus), mely a biológiai és társadalmi nemek szerepét, hierarchiáját és funkcióját befolyásolja mind a mai napig. Az *igazi* női nyelv, mely a patriarchális világban képtelen helyet szerezni magának, a regényekben is csupán a fikcionalitás szintjén van jelen. Streeruwitz így számtalan olyan helyzetet teremt történeteiben, melyek esetében szükség *lenne* rá, ám női karakterei képtelenek megtalálni a megfelelő módot ahhoz, hogy akarataikat, vágyaikat szavakban kifejezhessék. Éppen ezért láthatunk a regénycselekmény során többször a nők fejébe, mintsem azon kívülre, viszont ott is legtöbbször csak befejezetlen mondatokkal, szintaktikailag helytelen konstrukciókkal és szótöredékekkel találkozhatunk. A „női nyelv” hiányában a Nő passzívvá válik, s annak szótlansága alkalmanként fizikai fájdalomba is torkollik. Hősnői többek között emiatt is tekinthetőek anti-hősöknek, hiszen semmilyen jellegű fejlődésen nem mennek (*nem mehetnek*) keresztül. Amennyiben mégis sikerül néhányuknak szembeszegülni a patriarchizmus emelte törvényszerűségekkel, csakúgy, mint Chamisso *Faust* című művében, végül Streeruwitz karaktereinek is az öngyilkosság marad az egyetlen kiút.⁵ Összességében elmondható, hogy a „női nyelv” kifejezés a streeruwitzi elméletekben szinte mindig a női identitás kibontakozhatatlanságának valamilyen formáját jelöli. Amikor tehát Streeruwitz egy új női nyelv megteremtésének a szükségességéről beszél, a felszín alatt mindig egy új látásmód vagy önkifejezési módnak a keresését/lehetőségeit kell értenünk az adott kontextusban, mintsem egy új *tényleges* nyelvet. A streeruwitzi gondolatmenetet követve így nyilvánvalóvá válik elméleti és próza műveiben egyaránt, hogy melyek azok az élethelyzetek, társadalmi szférák és politikai rendszerek, melyek véleménye szerint a patriarchális rendszert erősítik, és nem nyújtanak elegendő vagy egyáltalán semekkora teret a női identitás kibontakozásának. A streeruwitzi

⁵ Az 1996-ban megjelent *Verführungen* (magyarul *Csábítások* [saját ford.]) című regényének Püppi nevű karaktere például pontosan erre a sorsra jutott.

„női nyelv” fogalma tehát végső soron ellenreakcióként vagy éppen figyelemfelkeltésként funkcionál szövegeiben.

Mint azt már röviden említettem, Streeruwitz elméleti szövegeinek egyik fő célja az, hogy feltárja azokat az élethelyzeteket, melyek során a női szubjektum a szótlanság, s ez által az önkifejezhetetlenség határára kerülve passzívvá és némává válik. Vitairataiban, előadásszövegeiben ezért is kap nagy szerepet a patriarchális rendszer működésének részletes bemutatása, hiszen az író az (női) szótlanság elsődleges kiváltó okának tekinti. Szövegei így gyakorta „hézagosak”, melyekben ez által a „kimondatlanság” (SCHÖBLER, 104) válik domináns erővé. Az így kialakult, sőt jobban mondva *megteremtett* radikális beszédmód ugyan messze áll a hétköznapi természetes nyelvhasználattól, ám ahogyan Hempel is megjegyzi, a streeruwitzi beszédhelyzet minden kétséget kizáróan a hétköznapi nyelvet igyekszik imitálni. A szövegekben megformált nyelv mesterséges voltát Streeruwitz egyáltalán nem rejti véka alá; egyrészt már csak amiatt sem, mert tudatosan reflektál irodalmi műveiben a nyelvi krízisre, másrészt pedig ezáltal a női „másságot” is sikeresen a felszínre hozza – nem véletlenül. Már csak azért sem véletlen ez, mert mind az *écriture féminine*-nek s mind a *női nyelvnek* célja az, hogy „más” legyen, mint amit eddig az úgynevezett Nagy Narratívák nyújtottak. Streeruwitz elméleti szövegeiben pedig a Nő szintén a „más” kategóriájába tartozik, mely témáról az alábbi sorokat írja: „Ordnung beschreibt sich an Unordnung. Unordnung. Das ist Trieb ohne rationale Steuerung. Grenzverlust. Chaos. Emphase. Ekstase. Und alle anderen ordnungsstörenden Zustände. Und alles wird dem Weiblichen zugeordnet“ (STREERUWITZ, 1998: 31). Ezen „másságot”, a káoszt, a rende(ze)tlenséget nyomatékosítják a szövegekben gyakorta feltűnő s egyben annak ritmust is adó írásjelek eltúlzott használata, a zeneművészetből és irodalmi művekből átvett hangzatos, asszociációs képességeket igénybe vevő fogalmak és kifejezések rendszeres felütése, valamint a rövid, szintaktikailag helytelen mondatokat testükkel is elmesélni kívánó karakterek előtérbe helyezése.

ÍRÁS, NŐILÉT, ANYASÁG

Marlene Streeruwitz irodalmi és elméleti munkásságának minden egyes sorát egyfajta tudatos konstruáltság és önreflexió jellemez, annak ellenére, hogy első olvasatra sokkal inkább tűnnek szétszórtnak és kaotikusnak írásai. Ez azonban szintén ahhoz a „mássághoz” kapcsolható, amelyről előbbi bekezdésemben értekeztem, és amit végső soron dekonstruálni is kíván. Streeruwitz esetében ugyanis a női másság kétértelműen jelenik meg. Egyrészt erőteljesen kiemeli a Nő kaotikus, rendezetlen mivoltát, és ezt az oldalt megerősíteni is látszik saját írásművészetének alkalmazásával. Másrészt azonban a Nő másságát a patriarchizmus eredményének is tekinti, amit nem tud és nem is akar elfogadni – sokkal inkább le akarja azt rombolni. Ezáltal, hogy mindkét oldalt szem előtt tartja és reflektál is rájuk, továbbá fel is használja őket egymás ellen, a dekonstrukciónak pontosan azt a formáját alkalmazza lépésről lépésre, melyről Jacques Derrida *A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diszkurzusában* (1967) című előadásában beszélt. Más szóval tehát a

patriarchizmus eszközeit használja fel ahhoz, hogy megkérdőjelezze magát a patriarchizmust. Streeruwitz elméleti szövegeiben nem hivatkozik azokra a „nagy nevekre”, akiknek munkásságát alapul véve saját elméletét is megalkotta, ám azokra sem igazán, akiket kritizálni akar. Könnyen felderíthetőek szövegeiben azonban Jacques Derrida, Jacques Lacan, Sigmund Freud, Lyotard, Ödön von Horváth, Hugo von Hofmannsthal, Simone de Beauvoir és Hélène Cixous nyomai. Utóbbi két hölgy hatása főleg a következő sorokban érzékelhetőek:

„Frauen hatten also nie einen Blick. Es blieb der Frau immer nur der mittelbare Zugang über den Blick des Mannes zum Blick des Gottes. [...] Es sind die Blickformen, in denen uns die Gesellschaft unterweist, noch bevor wir etwas begreifen können. Diese beiden Blickformen haben Sprache, ja sie sind die Sprache und basal verankert. [...] Wenn Frauen keinen Blick haben, dann können sie nichts sehen. Dann gibt es nichts zu beschreiben. Wenn also das Gesehene über den Männerblick wahrgenommen wird, dann kann dieses Gesehene auch nur mit der Männersprache beschrieben werden. Alles geborgt. Alles geliehen. Aus zweiter Hand.“ (STREERUWITZ, 1997: 20–22)

Streeruwitz természetesen saját tapasztalatait is gyakorta használja referenciaként elméleti értekezéseiben. Meglepően sok biográfiai adat található a *Können. Mögen. Dürfen. Sollen. Wollen. Lassen* első három fejezetében, annak ellenére, hogy Streeruwitz általában nem szívesen beszél saját életútjáról. Elméleti szövegei helyenként akár naplónak is tekinthetőek, írásmódja pedig hatásosan visszatükrözi azt a lelkiállapotot, ami az adott bekezdés írása közben dominánssá vált benne. Nem egyszer explicit módon is kifejezi a taglalt témához kapcsolódó belső érzelmeit: „Die 2. Überlegung zu diesem Vorgang ließ und läßt sofort Wut und Empörung in mir hochsteigen [...]“ (STREERUWITZ, 1997: 8) A düh és a forrongás, mely egyik oldalról érthető okok miatt van jelen írásaiban, néha eluralkodni látszik elméleti szövegeiben. A legszembetűnőbb példa erre a *Sein. Und Schein. Und Erscheinen* című vitairat első fejezete, mely a patriarchizmus kritikáján kívül az anyaság és női lét kérdéseit is részletesen körbejárja. Bár valóban nehéz objektív- és érzelemmentesnek maradni egy olyan téma elemzésénél, mely az ember mindennapi életét látszik megnehezíteni, mégis, védelmembe kell, hogy vegyem az írónőt ezzel kapcsolatban. Az elméleti szöveg mélyen szubjektív és érzelemdús részei fontos részét képezik azoknak a megállapításoknak, melyekhez végül Streeruwitz értekezései végén eljut. Az érzelmi hullámok, a személyes beszámolók és az ebből levont – első olvasatra radikálisnak tűnő – végkövetkeztetések azok, amik az írónő munkásságát kiemelkedővé és aktuálissá teszik a feminizmus és az osztrák női irodalom területén egyaránt.

A fejezet egy afrikai törzs beavatási szertartásának leírásával nyit utat a Nő ön-identifikációs problémájának taglalásához. A bemutatott szertartás lényege abban rejlik, hogy a törzs fiatal férfi tagjainak ahhoz, hogy azonosulni tudjanak önmagukkal, s később a törzs valódi tagjaivá is váljanak, fel kell vágniuk saját hasukat, és bele kell nézniük – jelen esetben szó szerint – saját magukba. A szertartás azzal végződik, hogy a sebet összevarrják, és ezáltal az ifjú tagok egyrészt Férfivá, másrészt hivatalos törzstagga is válnak. Streeruwitz egyfelől borzongva, másfelől fel-

háborodva kommentálja a szertartás menetét: „Die Vorstellung, die Ältesten meiner Gesellschaft zwingen mich, mir den Bauch aufschneiden zu lassen, den Kopf anzuheben und in mein Inneres zu blicken. Diese Vorstellung macht mich immer noch schauern. [...] Ich wäre ja ausgeschlossen von dieser Erfahrung. [...] Ich dürfte mich nicht aufschneiden lassen. Ich dürfte mich auf diese Weise nicht erkennen. Ich bin eine Frau. Und deshalb ausgeschlossen.“ (7–8) Streeruwitz vitairatának első fejezete ezzel a kijelentéssel tematizálja is szövegének fő mondandóját, s egyúttal magát a problémát is: a *Nő más*. A Nőnek nincs lehetősége arra, hogy azonosuljon önmagával. A Nő számára nem létezik beavatási szertartás, háttérszerepben van, és soha nem nézhet önmagába. Ezen téziszfelvetéssel pedig tulajdonképpen meg is magyarázta a fejezetcím jelentését is, mely a *Sein*, azaz *Lét* címet viseli. A fejezet ugyanis attól függetlenül, hogy rengeteg témát taglal egyszerre, mind a női (nem)lét köré épül. A női lét kérdése, melyhez szorosan kapcsolódik az ön-identifikáció, az anyaság, az identitásválság és az írás fogalma, több szempontból is a vitairat egyik legfontosabb pontja. Egyrészt Streeruwitz a későbbiekben kifejti, hogy a Nő egyetlen hatásos „beavatási szertartása” maga az írás, az irodalmi alkotás, mely nagy eséllyel utat nyithat a Nőnek önmaga megismeréséhez és identitásának kibontakozásához: „Literarisches Schreiben und Lesen sind, [...] mögliche Formen des In-sich-Hineinblickens. Sind Schnitte in die sichtbare Oberfläche, um tiefere Schichten freizulegen. Sind Forschungsreisen ins Verborgene. Verhüllte. [...] Im günstigen Fall führt literarisches Schreiben und Lesen zu Erkenntnis.“ (9) Másrészt Streeruwitz ebből kifolyólag definiálja azt az irodalomfogalmat, ami munkássága alapjának tekinthető, és amiben végül felfedezte, megismerte önmagát. Ezen kulcsfontosságú fogalom kifejtése az írás és az olvasás közötti lényeges különbség leírásával kezdődik, ami során folyamatosan visszakapcsol az afrikai törzs beavatási szertartásának lényegére:

„Literarisches Lesen steht dem Vorgang der geschilderten Initiation in nichts nach: Wer hat noch nicht, [...] in ein Buch gestarrt – [...] – und, vom Begreifen überfallen, nach Luft gerungen, [...] weil eine Stelle, ein Satz, ja ein Wort in der [...] Konfiguration des Textes etwas in ihr oder ihm getroffen hat. Für einen Augenblick wird so die Einsamkeit beim In-den-Bauch-Starren aufgehoben. [...] die tröstliche Erkenntnis wird möglich, [...]. Daß ein anderer [...] ein Gemeinsames wüßten. [...] Der Schreiber oder die Schreiberin können das Gemeinsame nicht wissen und werden es gültig aus dem Text nie erfahren. [...] In dieser Getrenntheit der Erfahrungen liegt für mich der Unterschied zwischen Schreiben und Lesen.“ (9–10)

Az írás- és az olvasásfolyamat fogalmának szétválasztása során Streeruwitz két fontos feltevést fektetett le. Az első, hogy az író szubjektum, akit jelen esetben a Nővel azonosíthatunk, tevékenységéből adódóan ki van zárva a tapasztalat, valamint a közös tudás (egység, beavatottság, identifikációs lehetőségek) megszerzésének momentumából. Az írás – tehát az önmegismerés – egy magányos tevékenység, ahol nincsenek fix azonosulási pontok, sem egy közösség vagy egy idea, amelyhez közben kapcsolódni lehetne. A Férfi, akit ebben a kontextusban egyértelműen az olvasóval azonosíthatunk, mindig pozitívabb helyzetben lesz az íróval,

tehát a Nővel szemben, hiszen számára az ön-azonosulási lehetőségek nyitottak, a szövegben előforduló közös pontok, gondolatok miatt már eleve egy közösséghez tartozik. Az írás tehát sokkal *másabb*, mint az olvasás. „Schreiben und Lesen sind für mich verschiedene Vorgänge. Eine Kongruenz dieser beiden Formen ist für mich nicht vorhanden.“ (10) Streeruwitz másik fontos felvetése ezzel kapcsolatban a közvetítő (irodalmi) nyelv, valamint a közvetített tudás egyoldalúsága, amik az általa kritizált irodalmiság – „literacy” (10) – meghatározó alapköveit alkotják. „Worauf die formalen Literaturtheorien sich berufen, ist der Begriff einer ‘literacy’. Dieser Begriff bedeutet, dass in unserem Beispiel nur die Medizinmänner füreinander schreiben und voneinander lesen. Nur ihnen stehen alle Sprachen zu Entschlüsselung der Texte zur Verfügung und damit auch die Möglichkeit, im Lesen den Text vollgültig neu zu schöpfen. Weiterzuschreiben.“ (10–11) Streeruwitz ezzel azt jelentette ki, hogy az írással is tulajdonképpen csak azok tudják önmagukat megismerni, rendszerüket fenntartani, akik már eleve egy közösséghez tartoznak. Az írás során az önazonosulás nem lehetséges, ha – a példa alapján – valaki nem orvos, hiszen soha nem fogja teljességgel megérteni a közösség számára írt orvosi szöveget, s azt továbbírni sem fogja tudni a közös tudás hiányában, ergo fejlődni sem lesz képes. Lényegében, aki számára nem létezik beavatási szertartás, mert nincs egy közösség, ami lehetőséget biztosítana neki erre, az kívülállóvá, *mássá* válik. Ezen másságból kifolyólag az írás tevékenysége is nehezzé válik, hiszen az író csak önmagára számíthat, amit azonban egyáltalán nem ismer. Streeruwitz gyakran utalt a *Können. Mögen. Dürfen. Sollen. Wollen. Müssen. Lassen* című írásaiban arra, hogy az irodalom és a patriarchizmus szoros összefüggésben áll egymással, hiszen mindkettőt a férfiak uralják. Az irodalmi nyelv a férfiak nyelve, az irodalmiság a férfiak fogalma, az irodalom a férfiak közössége. Ennek tükrében, aki nem azonosul a „nagy” irodalom által diktált normákkal, valamint aki nem azon az irodalmi nyelven ír, ami elfogadott, annak munkássága onnantól kezdve nem irodalom többé. Bár az előbb említett vitairat sokat foglalkozik ezzel a kérdéssel, Streeruwitz a *Sein. Und Schein. Und Erscheinen* első fejezetében is már viszonylag sok sort szentel ennek a kérdésnek. „Für die Erhaltung der jeweiligen Macht war es notwendig, die Sprachen der Älteren, der Medizinmänner der Gesellschaft, nicht in Frage zu stellen.“ (11) Végeredményben Streeruwitz nem változtat azon a feltevésén, hogy az írás az egyetlen módja az önmegismerésnek, ám hűen kitart amellett, hogy a nagy irodalom által diktált normákkal szembe kell menni, és ezzel szemben kell megalkotni az „új női nyelvet”, s definiálni önmagukat. Irodalomfogalmát a következőképp magyarázza: „Ich fasse diesen Begriff so weit wie möglich und beziehe neben der Trivialliteratur auch Dialogisches wie Fernsehserien mit ein. Also alle Texte, die gelesen und gehört werden. Vornemlich im Alltag. Literarische Sonntagsmessen und Hochkultur interessieren mich nicht.“ (11–12)

Streeruwitz a patriarchizmus uralta irodalom hatását a későbbiekben egyre több személyes élménnyel vegyíti, mely során a női lét mibenléte egyre jobban előtérbe kerül a fejezetben. Személyes tapasztalatként említi meg például azt, hogy már 5 éves korában azt érezte, hogy mártír szerepet kell játszania ahhoz, hogy a közös-

ség, amibe született, befogadja őt. Érdemes szemügyre venni azt is ezekben a sorokban, ahogyan a korábbi generációk női tagjairól beszél.

„[...] daß ich mit 5 Jahren wußte, daß ich eine Märtyrerin werden würde. Zu oft und zu begeistert hatten mir die Großmutter und ihre Kusinen von den Märtyrerinnen erzählt, deren Leiden bis ins grausame kleinste Detail ausgemalt. Zu dominant waren die tiefen Stimmen dieser Frauen gewesen, die mir beim Beten die Hände zusammengepresst und mir die Formeln vorgesagt, [...]“ (14)

Két dolog válhat kifejezetten szembetűnővé ebben az idézetben, s mindkettő a női lét kérdéséhez kapcsolható. Az egyik az, hogy a patriarchizmus rendszerét nemcsak a férfiak tartották életben, hanem maguk a nők is. Fontos pont, hogy a patriarchizmus befolyása alatt a mártíromság szerepét vették alapul a nők, legalább is úgy tűnik, ezt követelte meg tőlük a rendszer. Erről a későbbiekben még fog esni szó. A másik érdekesség pedig az, *ahogyan* Streeruwitz emlékei alapján a nőkről ír itt: „die tiefen Stimmen dieser Frauen“, „die [...] mir die Formeln vorgesagt“, mintha a nők nem is nők lettek volna, hanem sokkal inkább férfiak. Egyetlen egy olyan szót sem említ meg visszaemlékezéseiben Streeruwitz a nőkkel kapcsolatban, ami ne egyből a maskulinitást juttatná eszünkbe. Mindaz, amit írásai alapján kideríthetünk a női közösségről, mely a mártíromság szerepének eljátszását tartotta beavatási szertartásnak, az nagyjából úgy foglalható össze, hogy abban a közösségben nem léteztek nők. „Die Frau wurde in [...] Erblindung gedrängt.“ (19) Nem létezhetek, hiszen a mártíromság szerepe megkövetelte és elvárta tőlük a szenvedést és a halált – identitásuk halálát –, amiről Streeruwitz a következőképpen ír:

„In unserer Kultur westlich-christlich-jüdischer Prägung behalten wir den Blick dessen, der initiiert werden soll, ein Leben lang bei. Unser Tod ist ja ein Ziel. Ist die Initiation in das neue Leben. Der Blick wird also vom Konkreten ins Abstrakte gerichtet. Auf einen Gott, der den Blick des Initiierten besitzt und diesen Blick auf uns richtet. [...] Er erkennt uns. Wir aber müssen bis nach dem Sterben auf das Erkennen warten. Gottes Erkennen jedes einzelnen ist unverwand und strafend. Wir leben in Erwartung. Immerhin erwarten wir eine Ewigkeit.“ (15)

Streeruwitz „lázadása” a patriarchizmus ellen elmondása alapján már nagyon korán, 4-5 éves korában elkezdődött. Neveltetése, amiben a katolikus hit nagy szerepet játszott, mély nyomott hagyott benne. Sokszor azt az érzést keltik történetei az olvasóban, hogy a közösség, amiben felcseperedett, egy olyan bibliai Évát akart nevelni belőle, akiről bár tudta mindenki, hogy bukásra van ítélve, mégis megpróbálták őt sorsától ’megmenteni’.

„Ich war also mit 5 Jahren in den Konflikt gestoßen, ob es ein natürliches Gutes gibt. Diese Form von Gut-Sein wurde von allen Erziehungsinstanzen als die richtige eingeschätzt. [...] Sehnsüchtig versuchte ich damals das beste Kind zu sein. [...] Ein zu Missionierendes. Zu Rettendes. Das war das kleine Mädchen. [...] Die Sache mit dem guten Kind stellte sich als so angelegt heraus, daß es nicht zu erfüllen war. Das absolut Gute [...]. [...] Das kleinste Abweichen vom vorgeschriebenen Weg zerstört alles Erreichte. Traurig zuckten Großmütter und

Klosterschwesterkindergartentanten mit den Achseln, wenn ich wieder einer Verführung anheimgefallen war.“ (SREERUWITZ, 1998: 19–20)

Fiútestvérei, akik mindig is megkülönböztetett szerepben voltak, soha nem ismerték el őt egyenrangúnak társaságukban. A fájdalom, csalódás és az elutasítás, amit ezen korai évek során átélt, megkérdőjelezte benne az uralkodó rendszer „igazságosságát”, és a külvilág helyett magába fordulva ekkor tette fel a kérdést, hogy ki is valójában az a bizonyos „én”? „Dieser Augenblick bringt doch in einem Aufleuchten alle diese schrecklichen Zeiten zurück, in denen als Kind und dann halbwüchsig die Frage gewesen war, wer dieses ‚Ich‘ nun sei. Wie weit es überhaupt ein ‚Ich‘ gibt.” (18) A tradicionális női szerep elutasítása tulajdonképpen innen ered életében. A női lét, amiben a szenvedés és mártíromság központi szerepet játszott, véleménye szerint még ma sem ragyog teljes fényében, ugyanis a patriarchizmus mély nyomai még ma is láthatóak, hatása továbbra is érezhető: „Täuschen wir uns nicht. Unsere Prägungen haben bis heute unsere Seele kolonialisiert und genau jene sprachleeren Kontinente in uns aufgebaut, die darauf warten, im entscheidenden Augenblick gefüllt zu werden. Mit der Sprache des Patriarchats.“ (17) Visszatérve konkrétan a *Sein. Und Schein. Und Erscheinen* vitairatra, Streeruwitz, mielőtt teljesen áttérne a tradicionális anya-szerep bemutatására, megemlíti még, hogy későbbi iskolai éveiben az irodalom tanulmányozása során hasonló nőnevelő sorokat fedezett fel, főleg versekben, amiket egyébiránt egy ideig ő maga is írt. A vitairat hangulata viszont ettől a ponttól kezdve lényegesen megváltozik. Mint ahogyan azt már említettem, a düh és a felháborodás együttese olykor kihat Streeruwitz szövegeire, és emiatt helyenként úgy tűnhet, hogy mondandója radikális megnyilvánulásokba torkollik. Ez azonban csak a felszínen van így.

Streeruwitz szövegéből egyértelműen kiderül, hogy mennyire mélyen nem ért egyet a *Nő kötelezően tradicionális* anya szerepével. Véleménye szerint az anyaság ugyanolyan önfeláldozási folyamat, mint a mártíromság, tekintve, hogy a végeredménye mindkettőnek ugyanaz. Ettől függetlenül azonban nem egyszer tesz olyan kijelentéseket, hogy a Nő egyik legnagyobb öröme a gyermekben rejlik, vagy éppen hogy a gyermeknevelés sok boldogságot tartogat egy anya számára. A vitairatban a témáról például a következőt olvashatjuk: „Es ist eines der größten Vergnügen am Kinderhaben, zuzusehen, wie sich aus der Unzahl der Informationen und der Selbstversuche des Kindes Sprech- und Sprachfähigkeit herauschälen. [...] Das Kind braucht die Mutter. Die Mutter ist Hauptbestandteil des kindlichen Allanspruchs.“ (22–25) Ahogyan az idézetekből látható, ha a patriarchizmus alkotta anyaszerepet önmagában nem is akarja elfogadni, azt mindenképpen elismeri, hogy a gyermeknevelésnek megvan a maga öröme és szépsége a Nő számára. Egészen addig így is gondolhatjuk ezt, amíg el nem olvassuk a rögtön ezután következő mondatot: „Und es [das Kind] haßt die Mutter, weil sie es – [...] – in eben diesem Anspruch behindert.“ (25) Nem sokkal később pedig ezt teszi még hozzá: „Die Mutter dagegen hat an irgendeinem Punkt der Schwangerschaft oder des Babydaseins des Kindes ihre vollkommene Unfreiheit wegen dieses Kindes erkennen müssen. Sie muß erkennen, daß sie sich von dieser Existenz nie wieder befreien kann. Sie wird diese Unfreiheit in der Schwangerschaft [...] noch zusätzlich als körper-

liche Beschwerde erfahren.“ (25–26) A fiúgyermek(ek)ről pedig az alábbi kijelentést tette: „Die Söhne werden gleich wie die Väter.“ (23) Patriarchális klónozásnak hívja Streeruwitz a fiúgyermek felcseperedését az évek során. Felmerülhet a kérdés ezek után, hogy mi is az konkrétan, amit nem akar elfogadni és kritizál: a patriarchizmust, az anyaságot vagy a gyermeknevelést/vállalást? Streeruwitz a későbbiekben azt mondja, hogy az anyaság egy olyan szerepkör, amit a patriarchális rendszer kényszerített a nőre, megfosztva őt ezáltal szabadságától, hallgatást és elnyomást idézve ezzel elő. Az anyaság egy eszköz a patriarchizmusnak ahhoz, hogy fiúgyermek képében újra és újra megteremtse önmagát. Streeruwitz a következőket írja ezzel kapcsolatban:

„Der Vorwurf ihrer verlorenen Freiheit darf von der Mutter nicht formuliert werden. Zu sagen, frau wolle dieses Kind nicht, ist vollkommen unmöglich. Die einzige Sprache, [...], ist der Ausdruck der Ohnmacht. Oder Aggression. Autoaggression. Wie Selbstmord, erweiterter Selbstmord. Aber selbst in den Extremformen bleibt der Ausdruck im Sprachlosen.“ (27)

Ezekben a sorokban rengeteg Streeruwitz elméleti és prózai munkásságára jellemző ismertetőjegyeket fedezhetünk fel, melyekben Chamisso *Faust* című drámatörredékéhez hasonló végső következtetést von le az író. Ezekből a mondatokból egyértelműen kiderül, hogy Streeruwitz számára az anyaság egy börtön, egy szerep, amibe a patriarchizmus kényszeríti bele a nőt. Bár az anyaság és a patriarchizmus között fennálló kapcsolatrendszer kritikája nem számít egyedinek a feminista elméletekben, mégis Streeruwitz esetében, aki elméletének nagy részét csak és kizárólag saját tapasztalataiból kiindulva alkotta meg, érdemes részletesebben is kielemezni.

Azt hiszem, idáig egyértelműen kiderült, hogy Streeruwitz elméleti szövegei naplóként is funkcionálnak, tehát minden egyes kijelentés – legyen az bármennyire is radikális – elsősorban a saját mikrokörnyezetére értendő. Mikrokörnyezet alatt értem ő magát, valamint a vele kapcsolatba került nőket – akik életét alkalomadtán ugyancsak beemelte vitairataiba –, illetve férfiakat, akikkel együtt dolgozott, élt, találkozott, beszélt. Másrészt viszont kijelentéseit ezzel párhuzamban egy nagyobb kontextusba is bele kell képzelni, hogy valóban megérthessük őket. Streeruwitz hibája talán abban rejlik, hogy mivel szövegeiben több szubjektív élmény található, mint objektív kijelentés, írásmódja miatt úgy tűnhet, hogy állításai minden nőre és minden férfira érvényesek, ami azonban nyilván helytelen elgondolás. A feminista elméleteket ugyanis gyakran emelik kritikusok egyetlen egy nagy kalap alá, foglalkozzanak azok a női lét bármely szegletével, ami véleményem szerint nagy hiba. A patriarchális rendszer uralma és annak dominanciája, ami a gyújtópontja ezen elméleteknek, nem egyforma mértékben van jelen a társadalomban, és ezt nem mindig tartják szem előtt. Másképp tapasztalták meg a patriarchizmust és az elnyomást a radikális feministák, másképp az esszencialisták, másképp a humanista feministák, a liberális feministák, a marxista feministák, a posztmodern feministák, és még sorolhatnám. Ami közös, hogy valamilyen formában mindannyian észlelték a patriarchális rendszer hatalmát: a patriarchizmus mint domináns rendszer *létezik*, és mai napig *hatással van* a női életre. Streeruwitz egyik beszámolója alapján, mun-

kahelyén főnöke egyszer azzal fogadta, hogy várandós nőként végre azt a szerepet tölti be, amit neki mint Nő mindig is be kellett volna: az anyaságot.

Ezt szem előtt tartva és visszatérve Streeruwitz anya-szerep kritikájára, a következőket állapíthatjuk meg Streeruwitz kijelentéseiből: az anyaság tradicionális értelemben vett szerepét börtönként élik meg a nők. A gyermekvállalás és nevelés ebben a szerepkörben a patriarchizmus ideológiájának megfelelően reprodukció; a patriarchális rendszer reprodukciója. A tradicionális anyának nincs hangja, nem lázadhat, nem ellenkezhet, nincs autonómiája. A kötelék, ami az anya és a fiúgyermek között kialakul a patriarchális rendszer ellenőrzése alatt áll, és annak megfelelően is változik egy előre meghatározott irányba. „Eines Tages beginnt das Kind Freiheit zu erkennen. Und damit die Unfreiheit, die in der Mutter-Kind-Bindung enthalten ist. Und so wie das Kind von der Mutter als Verursacher der Unfreiheit erkannt werden muß und deshalb gehaßt wird, muß das Kind – [...] – die Mutter hassen. Diese Situation, [...] erlaubt dem Patriarchat gemütliches Regieren.“ (28) Streeruwitz tehát végső soron nem az anyaságot mint univerzális fogalmat kritizálja, nem a gyermekvállalás ellen lázad és nem is a gyermeknevelést utasítja el. Streeruwitz azt a bizonyos anyaszerepet ítéli el, amelyet a patriarchizmus saját maga szolgálatába állított, és ami börtönként nehezedik a Nőre – egyes nőkre –, elzárva őt saját identitásának kibontakozásától.

Bár a patriarchizmust folyamatosan kritizálja, ezek a sorok azonban nem feltétlen csak és kizárólag a rendszert célozták meg. Olvashattuk az író nő személyes beszámolóiban, hogy gyermekként mennyire negatívan tapasztalta meg az őt körülvevő és nevelni akaró női közösséget, hogy mennyire más neveltetésben részesültek a fiúgyermek a lányoktól, hogy mekkora nagy szerepe volt mindebben a nőknek, és hogy mennyire merev korlátok közé zárta mindez a leánygyermeket és az anyákat is egyaránt. Véleményem szerint Streeruwitz kritikája így elsősorban azoknak a nőknek szól, akik a rendszer szabályait követve „elnémulva”, mártírként élnek. Már csak abból kifolyólag is így gondolom ezt, mert nem sokkal ezután Streeruwitz konkrétan megfogalmazta azt, hogy számára mit is jelent nőnek lenni: „Eine emanzipierte Frau ist demnach eine Frau, die sich der Dauerängstlichkeit entwunden hat. Als Frau ist sie dadurch nur noch schwer wahrnehmbar, weil sie ein wichtiges Erkennungsmerkmal des Weiblichseins abgelegt hat.“ (33) Számára tehát a Nő és a női lét lényege pontosan abban rejlik, hogy a Nő nem fél többé a rendszer fenyegetésétől, elutasítja annak szabályait s ezzel együtt azt az anyaszerepet is, amiről vitáitában mindidáig szó volt. Ráadásul mindezek mellett már csak azért sem jelenthetjük ki, hogy Streeruwitz anyaság kritikája minden anyára érvényes, s hogy állításai radikálisak, mert az idézet második mondatának eleje, tehát hogy: „als Frau ist sie dadurch *nur noch* schwer wahrnehmbar“, pontosan arra utal, hogy *már létezik* olyan Nő, aki kiszabadult a patriarchizmus uralma alól, *már létezik* olyan anya, aki nem fél többé a rendszer fenyegetésétől.

Összességében tehát elmondható, hogy az anyaság társadalomban betöltött tradicionális szerepének kritikája elsősorban a nőket, másodsorban pedig a patriarchizmust mint elnyomó rendszert érinti. Állításait személyes tapasztalatokkal támasztja alá, s azok alapján von le következtetéseket az adott témával kapcsolatban.

Fontos továbbá az, hogy Streeruwitz feminista írásai nem csak az egyik oldalt kritizálják; ugyanolyan mértékben foglalkozik a nőekkel a *Sein. Und Schein. Und Erscheinen* című vitairatban, mint amekkora mértékben a férfiakkal. Ez a kétoldalú kritika az 1998-ben megjelent előadásszövegek esetében is fennáll, és emiatt pontosan ez lenne a másik érve mellett, hogy Streeruwitz egyáltalán nem sorolható a radikális feministák táborába. A témák, amelyekkel foglalkozik, nem csak osztrák és német nyelvterületeken aktuális kérdések, viszont annál fontosabbak az osztrák női irodalom sorsának alakulásában.

Marlene Streeruwitz és az osztrák női irodalom

Nagy Hajnalka a *Tiszatáj* online irodalmi folyóirat 2002. júniusi számában megjelent *Az osztrák irodalom jelene* című írásában a következő állítást olvashatjuk az osztrák irodalommal kapcsolatban: „Ausztria legvitatottabb írószemélyisége ma Elfriede Jelinek. Fellépését sokszor kísérik botrányok, olvasók és politikusok közül sokan a legszívesebben elmegógyintézetbe zárnák Jelineket. Fészkébe piszkító madár, államellenség, pornográf, politikai agitátor: ezekkel a jelzőkkel szokták ellátni Jelineket, akit vagy nagyon szeretnek, vagy nagyon utálnak, mert köztes megoldás nem igen létezik. Ez viszont az osztrák irodalom védjegye [...]” (112) Az osztrák irodalom jelenlegi állását ettől jobban talán nem is lehetne összefoglalni. A női írók mindig is meghatározó szerepet tölthettek be Ausztriában, munkásságuk nyoma és jelentősége, akárcsak Jelineké, soha nem fakult ki a köztudatból. Meghatározó osztrák női írónak számít Barbara Frischmuth, Ingeborg Bachmann, Elfriede Jelinek és Marlene Streeruwitz. Közös bennük, hogy mindegyikük nevéhez kapcsolható a *Sprachexperiment* fogalma, mindannyian a nőiség valamely aspektusával foglalkoztak, és mindannyiuknak a maguk egyedi, meghatározó női írástílusuk vált védjegyükké.

A nyelvfilozófiai kérdések és a nyelvi játékok, melyek talán a legerősebb összekötő kapcsot testesítik meg, tipikus osztrák irodalmi jelenségnek számítanak. Gondoljunk csak például Ernst Jandl, Kathrin Röggla vagy A. C. Hartmann irodalmi munkásságára és jelentőségére. A nyelvi önreflexió, a banalitás, a nyelvi kísérletezés és a szövegek egyedi, már majdnemhogy botrányos elbeszélői stílusa azonban a női irodalomban érte el igazán a csúcspontját, és ez valóban Jelinek műveiben bontakozott ki először a legjobban. Ugyancsak idesorolható Marlene Streeruwitz is, aki a jelineki hagyományhoz hasonló, „polgárpukkasztó” életművel és írásművészettel rendelkezik. Streeruwitz helye az osztrák irodalomban pontosan Jelinek utánra tehető, hiszen irodalmisága és művészete a Bachmann–Frischmuth–Jelinek-hagyományt követve tovább is fejleszti azt. Streeruwitz azonban máshogy vált botrányossá, mint Jelinek. Feminista elméleti írásai, melyek kifejezetten megosztónak bizonyultak, prózájának alapját képezik. Műveiben nagy szerepet kap a nyelvi önkifejezhetetlenség – a csend és a némaság fogalmai. Tudatfolyamtechnikát alkalmazva meséli el hétköznapi nők hétköznapi történeteit, melyekben nemcsak a feminizmus aktuális kérdései kerülnek szemünk elé, hanem a bizonytalanságból, félelemből eredeztethető mély lélektani problémák is. Jelinekhez hason-

lóan Streeruwitz is rendelkezik drámai művekkel, bár jelenleg csak és kizárólag prózákkal foglalkozik. Azonban ahogyan Jelinek *Rechnitz* című műve, úgy Streeruwitz önmagáról vallott poszt-posztmodern jelzője is egyformán nehezen emészthető, ám annál inkább meghatározó jelenségként szolgál az osztrák női irodalom egyedi palettáján.

IRODALOM

NAGY 2002

NAGY Hajnalka: Az osztrák irodalom jelene. *Tiszatáj*. Online Irodalmi Folyóirat, 2002. 6. szám, 112–116.

HOFMANNSTHAL, 2002

HOFMANNSTHAL, Hugo von: Egy levél. Ford. Schein Gábor. In: KERÉKES Amália–OROSZ Magdolna–TELLER Katalin (szerk.): „*und die Worte rollen von ihren Fäden fort*“. *Sprache, Sprachlichkeit, Sprachprobleme in der österreichischen und ungarischen Kultur und Literatur der Jahrhundertwende*. Két-nyelvű reader. ELTE Germanisztikai Intézet, Budapest, 2002.

OROSZ 2009

OROSZ Magdolna: „*A szavak ismét cserbenhagynak*”: Hieroglifa, nyelvi krízis, nyelvjáték – romantikus és századfordulós elgondolások. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok osztályának 2009. október 27-én megrendezett Vikár Béla emlékülésén tartott előadás. Az előadás szövegének leőhelye: mta.hu/fileadmin/I_osztaly/eloadastar/OroszM_drea2009.pdf

MUSIL 1995

MUSIL, Robert: Törless iskolaévei. Ford: Petra Szabó Gizella. In: Uő: *Próza, dráma*. Pozsony: Kalligram, 1995.

RILKE 2011

RILKE, Rainer Maria: Levelek Cézanne-ról. Ford: Weiss János. In: *Nagyvilág*. Világirodalmi folyóirat, 56. évf. 2011. július–augusztus 600–623. <http://www.nagyvilag-folyoirat.hu/NV11-07-08-ok.pdf>

RILKE 2002

RILKE, Rainer Maria: Malte Laurids Brigge feljegyzései. Ford: Görgey Gábor. In: Uő: *Malte Laurids Brigge feljegyzései és más szépprózaí írások*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2002, 264–425.

STREERUWITZ 1997

STREERUWITZ, Marlene: *Sein. Und Schein. Und Erscheinen. Tübinger Poetikvorlesungen*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1997.

STREERUWITZ 1998

STREERUWITZ, Marlene: *Können. Mögen. Dürfen. Sollen. Wollen. Müssen. Lassen*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1998.